ATITUDINE LINGVISTICĂ *VS* COMPORTAMENT LINGVISTIC LA DEPORTAȚII MOLDOVENI ÎN SIBERIA (1940–1956)

ALEXANDRU LAURENȚIU COHAL*

1. Introducere

Studiul de față documentează repertoriul lingvistic al unor români din Republica Moldova care au fost deportați de autoritățile sovietice în teritoriile Siberiei şi în Kazahstan între anii 1940 şi 1956, bazându-se pe rezultatele cercetării dialectologice *Graiurile româneşti de la est de Carpați. Etno- şi sociotexte*, condusă între anii 1991 şi 1996 de Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi (Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu), în colaborare cu Institutul de Lingvistică din Chişinău al Academiei de Ştiințe a Republicii Moldova (Vasile Pavel, Valentina Corcimari, Valeriu Sclifos).

Tema este analizată din perspectiva sociologiei limbii, care studiază „«statutul» şi relațiile socioculturale ale diferitelor limbi din cadrul unei comunități" (Coşeriu 1993: 23). Analiza s-a concentrat pe detectarea raportului dintre atitudinea lingvistică şi comportamentul lingvistic al subiecților, prin compararea dintre exprimarea opiniilor şi sentimentelor subiecților față de limbile din biografia lor lingvistică şi întrebuințarea concretă a acestor limbi în comunitatea din care fac parte, aşa cum au fost ele documentate în cercetarea de teren.

Secundar, am realizat o analiză a discursului pe baza corpusului obținut din transcrierea parțială a discuțiilor cu subiecții cercetării, din prisma bilingvismului şi a contactului lingvistic, cu scopul de a detecta ponderea şi rolul interferenței în limba română. Astfel, calcul, împrumutul, inserția lexicală pot da ulterioare indicații despre tipul, intensitatea şi direcția bilingvismului. În fine, analiza fenomenelor de la nivelul discursului a avut rolul de a controla veridicitatea rezultatelor produse de studiul comportamentului lingvistic.

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LVII, 2017, Bucureşti, p. 161–184

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

2. Cadrul teoretic al argumentării

De tema *atitudine vs comportament lingvistic* se ocupă sociolingvistica, în special în cadrul subdomeniului politicii lingvistice prin care se depistează – printre altele – eventualul conflict lingvistic din societățile multilingve; cercetării specifice din acest domeniu în revine sarcina să răspundă la următoarea întrebare: există vreo diferență între raportarea declarativă a multilingvilor față de limbile/graiurile din repertoriul de care dispun şi folosirea efectivă, în viața de zi cu zi, a mijloacelor lingvistice?

Studierea acestei teme poate aduce mai multă lumină asupra direcției în care se înscriu limbile comunităților, pe o axă formată din două statusuri lingvistice opuse: vitalitate (engl. *language maintenance*) şi declin lingvistic (engl. *language attrition*). Tradiția lingvistică din România în cercetarea minorităților româneşti istorice din țările vecine a fost şi continuă a fi (Marin *et al* 2000a, 2000b; Neagoe, Mărgărit 2006; Marin, Mărgărit 2005, 2013) în mare parte una eminamente dialectologică: cercetătorii au notat atitudinile subiecților vorbitori de limbă română față de repertoriul lingvistic şi față de provocările sociale, însă nici planificarea anchetelor şi nici desfăşurarea lor nu au reflectat preocupări sociolingvistice propriu-zise[1]. Cu unele excepții (Borbély 1996; Borbély 2013), metoda de teren nu prevede în aceste cercetări instrumentele necesare investigării sistematice a binomului atitudine *vs* comportament lingvistic (întrebări în chestionare, participare directă etc.).

La societățile formate din multilingvi de cele mai multe ori apare un uz dezechilibrat al limbilor din repertoriu, ceea ce – din motive culturale, istorice ori politice – poate conduce la specializarea varietăților lingvistice în unele cu prestigiu ridicat *vs* altele, cu prestigiu scăzut (Ferguson 1959), ceea ce la rândul său poate provoca conflictul lingvistic (Haugen 1966), oglindit în măsură mai mică ori mai mare de un conflict social. De aici necesitatea de a determina gradul de vitalitate a limbilor cu statut inferior aflate în (presupus) pericol de extincție în context plurilingv. *Nota bene* însă, nu întotdeauna unei opinii negative față de starea limbii materne (L1), în calitate de limbă minoritară, îi corespunde şi un grad de vitalitate scăzut al acesteia; la fel, o părere foarte bună despre nivelurile de însuşire şi de uz ale limbii majoritare (L2) nu se corelează neapărat cu un nivel de vitalitate dezastruos al limbii materne. Spre exemplu, într-o cercetare din 2014 (Cohal 2014: 66–67) observam că româna minoritară a primei generații de migranți în Italia este considerată de vorbitori un idiom într-o stare accentuată de degradare (opinie puternic contrazisă de realitatea lingvistică documentată *in loco*), în concordanță cu nemulțumirea de a se situa pe palierul socioeconomic cel mai de jos al societății-gazdă; acest lucru ne spune, pe de o parte, în plan sociologic, că migranții români identifică pozitiv relația dintre limba maternă ca limbă ce conține elementele bazice ale identității de grup şi gradul de ascensiune socială, limbă ce

[1] Nu intră în discuție aici cercetările asupra dialectelor româneşti (aromâna, meglenoromâna şi istroromâna).

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

continuă a fi necesară – alături de limba adăugată (italiana L2) – scopului exprimării personalității individuale în noul context sociocultural.

Pe de altă parte, în plan strict lingvistic, descoperirea unui nivel satisfăcător de vitalitate a acestei varietăți de română în contact cu italiana – în ciuda lamentoului generalizat pe marginea deprecierii ei – oferă indicații plauzibile despre *vârsta* bilingvismului româno-italian, aflat într-o etapă inițială consolidată (Thomason, Kaufman 1988: 50), în care L1 prezintă o masă apreciabilă de împrumuturi şi calcuri catalizate de L2, pe care le integrează conform propriilor reguli constitutive. Ajungem aici la o altă latură a aceleiaşi probleme, şi anume la teoriile lingvisticii contactului (engl. *contact linguistics*) care îşi propun să elucideze cum anume multilingvii reproduc multitudinea frământărilor sociale, culturale, demografice etc. la nivel eminamente lingvistic, cu alte cuvinte cu ce instrumente lingvistice rezolvă aceşti vorbitori provocările multiculturalității (Thomason 2001; Clyne 2003).

În fine, acestor domenii ştiințifice li se adaugă contribuția fundamentală a gramaticii comparate, a istoriei limbii, a etimologiei, sectoare în care se pot verifica cu o precizie sporită originea ori direcția fenomenelor (socio)lingvistice observate.

3. Descrierea cercetării originale şi implicațiile studiului de față

3.1. Descrierea cercetării originale

Materialul audio ce stă la baza prezentului studiu a fost înregistrat în cadrul cercetării dialectale menționate mai sus, *Graiurile româneşti de la est de Carpați. Etno- şi sociotexte* (infra, cercetarea originală), , în cadrul căreia între anii 1991 şi 1996 au fost intervievați subiecți din 30 de localități din Moldova istorică (din România, Ucraina, Republica Moldova şi Transnistria); scopul a fost acela de a releva existența unor trăsături de românitate comună prezentă în aceste ținuturi, evidențiate atât prin constante ale culturii lor materiale şi spirituale, cât şi prin unii parametri lingvistici ce le caracterizează graiurile. Materialul audio[2] rezultat se înscrie în seria socio- şi etnotextelor reprezentative pentru subdialectul moldovenesc (cf. *infra*, 7) ce îşi vor găsi în viitor locul lângă textele (deja publicate) din cadrul *Noului Atlas lingvistic român*. *Moldova şi Bucovina*[3]. În parte, mărturiile deportaților au fost valorificate într-o lucrare de sociologie rurală ce are ca subiect dispariția

[2] Înregistrările audio din Republica Moldova însumează 45 de ore de conversație; atât benzile de magnetofon şi de casetofon originale, cât şi versiuni îmbunătățite ale acestora în formă digitală se găsesc în Arhiva Departamentului de dialectologie şi sociolingvistică a Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide" (Filiala Iaşi a Academiei Române).

[3] *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Moldova şi Bucovina*, *Texte dialectale*, vol. I (şi urm.), culese de Stelian Dumistrăcel si publicate de Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, Iaşi, Editura Academiei Române (1993 şi urm.).

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

vetrelor săteşti seculare țărăneşti (*strămutarea* lor în alte zone) fie din pricina modificărilor catastale produse de sistematizarea de sorginte socialistă a teritoriului, motivată în mare parte de procesul de colectivizare a agriculturii, fie ca urmare a procesului de industrializare (laolaltă cu cel al urbanismului), ilustrat în particular de lucrările hidrologice din Valea Bistriței, fie, în fine, din cauza unor evenimente naturale catastrofice, precum alunecările de teren şi inundațiile; pe lângă acestea, şi deportarea – ca tip de dezrădăcinare – se înscrie în seria experimentelor sociale care au avut efectul de a altera până la limita anihilării societatea tradițională românească (Dumistrăcel 1995).

Iată, de la nord la sud, cele paisprezece localități în care s-a desfăşurat cercetarea originală: Clocuşna, raionul Ocnița, nordul Republicii Moldova, la graniță cu Ucraina; Pelinia (pronunțat Pelenía), raionul Drochia, nordul Republicii Moldova; Hruşca (pronunțat Gruşca de subiect), localitate din stânga Nistrului (Transnistria); Brăviceni, raionul Orhei, centrul Basarabiei către Transnistria; Bumbăta, raionul Ungheni, centrul Basarabiei, mai în vest, către România (punct ALM); Cosăuți, raionul Soroca, nord-estul Republicii Moldova; Gura Căinarului, raionul Floreşti, nord-estul Republicii Moldova (înregistrările audio s-au pierdut); Colibaşi, raionul Cahul (fost Vulcăneşti), centrul Republicii, către România; Saharna, raionul Rezina, estul Republicii Moldova, în dreapta râului Nistru; Lăpuşna, raionul Hânceşti, centrul Republicii Moldova, către România; Onițcani, raionul Criuleni, estul Republicii Moldova; Batâr, raionul Cimişlia, sud-estul Republicii Moldova; Tudora, raionul Ştefan Vodă, sud-sud-estul Republicii Moldova, în dreapta râului Nistru; Goteşti, raionul Cantemir, sud-vestul Republicii Moldova.

Tehnica de colectare a datelor a constat într-o discuție condusă în limba română, structurată, e drept, pe teme prestabilite, dar cu o mare elasticitate în stabilirea ordinii subiectelor de conversație. Echipa de cercetători a fost mixtă, cu reprezentanți din România şi din Republica Moldova, cunoscători ai limbii române şi ai limbii ruse. Subiecții au fost încurajați să folosească exprimarea locală, dar în cele mai multe cazuri nu a fost nevoie să se insiste în acest sens. Atunci când ei au introdus elemente din alte limbi ori au schimbat codul lingvistic în conversație, aceştia nu au fost inhibați, însă au fost stimulați să se întoarcă la limba română prin faptul că, la următorul moment de interacțiune, cercetătorul a reluat discuția în româneşte.

Temele stabilite de cercetători drept cadru pentru înregistrarea discuțiilor cu subiecții au fost în mare parte cele tipice anchetelor dialectale şi etnografice, cum ar fi: îndeletnicirile casnice, munca la câmp, riturile de trecere (botez, moarte, căsătorie) etc.; la acestea s-au adăugat subiecte precum războiul, colectivizarea, închiderea bisericilor şi deportarea, asupra cărora se apleacă cu precădere analiza (antropo-) sociologică (Dumistrăcel 1995: 106–136). Această adăugire a fost bine-venită, mai ales pentru motive ce țin *in primis* de metodă: este în general acceptat de cercetătorii ştiințelor socio-umane faptul că probabilitatea să se producă – în cadrul unei cercetări de teren în care apare microfonul – o discuție între cercetători şi intervievați similară cu cea *naturală*, cu care subiecții sunt *obişnuiți*,

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

creşte cu atât mai mult cu cât temele de discuţie alese prezintă un grad sporit de dramaticitate şi de personalizare. Astfel creşte posibilitatea de a obţine fapte de limbă *autentice*, în sensul în care, odată cu focalizarea pe evocarea evenimentelor de acest tip, scade focalizarea pe uzul varietăţii limbii îngrijite prin care de regulă subiecţii se raportează la cercetător (Dumistrăcel *et al.* 1997). Într-o o astfel de situaţie nu numai că subiectul tinde să-şi cenzureze mai puţin vorbirea populară (firească într-o situaţie de comunicare informală), dar este de aşteptat ca gradul de veridicitate al comportamentului său lingvistic să sporească în raport cu ceea ce el declară (atitudine) în privinţa limbilor/dialectelor din repertoriu.

Cu scopul de a crea o situaţie de comunicare cât mai apropiată de cea a dialogului *natural* între dialoganţi şi, deci, de a obţine date lingvistice cât mai genuine, cercetătorii anchetei, sub conducerea lui Stelian Dumistrăcel, au stabilit cu subiecţii o situaţie de comunicare cât mai apropiată posibil de tipicul conversaţiei amicale-familiale. Interacţiunea (şi înregistrarea acesteia pe bandă magnetică) a avut loc în locuinţa subiecţilor. Au fost culese informaţii despre localitatea vizitată şi privitoare la componenţa etnică a aşezării, precum şi datele socio-anagrafice ale subiecţilor cercetării (inclusiv despre şcolarizare şi tipul de bilingvism). În fiecare sat au fost alese cu precădere persoane reprezentative pentru interesele cercetării, atât din generaţia vârstnică, cât şi din cea intermediară, nefiind excluşi copiii.

3.2. Implicaţiile studiului de faţă

Faţă de proiectul original, care cuprindea, pe lângă înregistrări din Republica Moldova, şi înregistrări din România şi din Ucraina, pentru un total de 30 de localităţi din Moldova istorică, în prezentul studiu am restrâns aria de cercetare, prin izolarea a numai câtorva elemente, de interes sociolingvistic, şi prin reducerea materialului audio de analizat. Astfel, dacă în cercetarea originală au fost recoltate date din Moldova istorică, în vederea realizării studiului de faţă au fost folosite doar înregistrările din cele paisprezece localităţi din Republica Moldova (cf. *supra*); cei doisprezece subiecţi deportaţi intervievaţi în cadrul cercetării originale proveneau din doar şase sate: Batâr, Cosăuţi, Lăpuşna, Onişcani, Pelinia, Saharna. În privinţa tipologiei subiecţilor cercetării de faţă, putem afirma că, în marea lor majoritate, sunt cei de care se interesează în principal dialectologia (vârsta a III-a, între 60 şi 85 de ani). Din bogăţia de teme de discuţie şi de date obţinute în anchetă, doar două au fost temele a căror naraţiune a constituit corpusul necesar analizei de faţă: trecerea la colhoz (exproprierea bunurilor şi înregimentarea în cooperativele de tip sovietic) şi deportarea în Siberia şi Kazahstan (împreună cu reîntoarcerea în sat) a subiecţilor şi a familiilor lor, fapte petrecute între anii 1940 şi 1956.

Analiza se concentrează, pe de o parte, asupra biografiei lingvistice a deportaţilor etnici basarabeni, rezultată din declaraţiile subiecţilor înşişi, şi, pe de altă parte, asupra fenomenelor lingvistice prezente în vorbirea acestor persoane, interesul fiind acela de a detecta raportul dintre dintre atitudinea lingvistică şi

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

comportamentul lingvistic față de limbile/graiurile din repertoriu. Concret, au fost analizate două variabile:

1. opiniile şi sentimentele în privința limbilor din propriul repertoriu, cât şi cu privire la conflictul lingvistic bine-cunoscut în teritoriile sovietizate între L1 şi L2;

2. comportamentul lingvistic, uzul practic al limbilor din propriul repertoriu, aşa cum a fost relevat în cadrul discuției cu cercetătorul (condusă în limba maternă[4], L1).

În fine, în cercetarea avută în vedere, discuția dintre cercetător şi subiect se completa (de cele mai multe ori, se termina) cu un dialog asupra limbilor cunoscute, a gradului lor de stăpânire, a numărului de ani de şcoală, toate acestea constituind părți principale ale biografiei lor lingvistice, cât şi elemente necesare unei mai bune încadrări a performanței lor lingvistice documentate de banda magnetică. Acest element anagrafic constituie al treilea participant la raționamentul propus în expunerea de față, având rolul de a analiza pentru fiecare caz observat raportul dintre cele două planuri, atitudine lingvistică *vs* comportament lingvistic. Este vorba despre:

3. gradul de cunoaştere a limbilor din repertoriu, obiectivat în oarecare măsură prin declararea anilor de şcolarizare în L1 şi/sau L2.

Precizăm că, pentru fenomenul studiat, analiza de față nu poate conduce la enunțarea unor postulate reprezentative pentru întreaga populație deportată, ci cel mult la descoperirea unor tendințe, aşa cum se manifestă ele în cazurile deportaților găsiți de cercetarea originală. Pe lângă această restricție obiectivă, există şi o altă limitare, firească cu precădere în cazurile analizelor *post festum* (precum este şi cea de față) şi care merită a fi amintită. În interpretarea rezultatelor analizei de față voi ține seama de faptul că, în ciuda autoimpunerii obiectivității tipice demersului ştiințific, în ciuda impunerii respectării fidele a premiselor teoretice şi metodice avute în vedere în cercetarea originală, a acționa asupra unor date culese de alții aduce cu sine posibilitatea unor interpretări eronate; ele, dacă vor exista, vor fi prin urmare atribuite doar autorului acestor rânduri.

4. Situația lingvistică în Republica Moldova

URSS a aplicat, de la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial până în anii cincizeci ai secolului trecut, un regim de teroare[5] menit să deznaționalizeze populațiile autohtone din noile republici sovietice, una dintre cele mai dure măsuri represive fiind deportarea persoanelor ce manifestau o majoră aderență la valorile

[4] E drept, interviurile fiind în română, analiza nu este imparțială, pentru ca nu poate releva bilingvismul ori trilingvismul (nu s-a testat gradul de cunoaştere a limbilor rusă şi ucraineană); cu toate acestea, cum vom vedea în a doua parte a analizei, chiar şi dialogând numai în una dintre limbile dintr-un repertoriu bi- ori trilingv, se poate proiecta o imagine destul de corectă a raportului dintre respectivele limbi.

[5] Acest genocid este similar, în viziunea istoricilor, cu cel al holocaustului etnicilor evrei, țigani şi al altor minorități (în special religioase) din Europa Occidentală şi Orientală (Traşcă, Deletant 2007), în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

şi tradiţiile comunităţilor din care făceau parte în „ţinuturile neospitaliere” ale URSS (Popa, Popa 2012: 244). În cadrul acestei strategii, politicile lingvistice ale URSS (Heitmann 2014) în ţinuturile locuite de români au constituit pârghii esenţiale ale rusificării şi, în cazul specific românesc, al ucrainizării. Documentarea perioadei, a contextului politic din Republica Moldova şi a relaţiilor acesteia cu Bucureştiul şi Moscova, mai ales între 1940 şi 1953 (Pasat 2011) a arătat cât de profunde erau implicaţiile politicilor lingvistice sovietice pentru cetăţenii moldoveni din acele timpuri. Politica lingvistică de rusificare era considerată nu singura, dar „una dintre sarcinile prioritare ale statului, cea mai importantă de integrare a RSSM în componenţa URSS” (*ibidem*: 473).

Mai întâi, în RASSM, şi apoi, după anexarea Basarabiei, în RSSM, politica de deromânizare lingvistică a continuat tradiţia de rusificare începută în perioada ţaristă, cu unele oscilaţii între dură reprimare şi moderată permisivitate în recunoaşterea romanităţii şi românităţii limbii locale, politică ce avea să-şi domolească „fobia” (Heitmann, 2014: 35) antiromânească abia la mijlocul anilor ’50 ai secolului trecut. Pentru vorbitorii de limbă română din Republica Moldova şi Ucraina, deznaţionalizarea (până la soluţia finală, genocidul, în cazul deportaţilor) a avut ca pârghie esenţială, în afara celei economice, impunerea limbii ruse şi trecerea limbii române în poziţie de inferioritate, mergând până la anularea ideii de limbă română. Aceste acţiuni nu au putut avea pe termen scurt efectele dorite: astfel, pe lângă limbile rusă şi ucraineană, atât pentru subiecţii deportaţi, cât şi cei nedeportaţi, limba română a continuat să existe în repertoriul lingvistic comunitar, în condiţii de marginalizare specifice (Bochmann 2004, Heitmann 2014). Însă, laolaltă cu unele efecte pozitive, precum „lichidarea treptată a analfabetismului populaţiei şi introducerea învăţământului obligatoriu primar […], insuficienţa de mijloace […] a dus la faptul că învăţământul şi educaţia au devenit preponderent superficiale şi de proastă calitate” (Pasat 2011: 507). În condiţiile în care „o parte considerabilă a populaţiei moldoveneşti se afla în afara influenţei de cultură şi de propagandă rusolingve” (*ibidem*: 508), insuccesul acţiunii de rusificare a avut efecte pozitive pentru soarta limbii române din Republica Moldova. Graiurile dacoromâne locale, precum şi variantele orale ale limbilor impuse au constituit mijloacele principale de comunicare pentru marea majoritate acestor etnici români sovietizaţi (Heitmann 2014).

5. Deportarea etnicilor români din Republica Moldova

În RASSM, RSSM, în partea de nord a Bucovinei ce face azi parte din Ucraina şi în Transnistria actuală, în acei 10 ani de dure persecuţii (1940–1950), cifra basarabenilor şi a bucovinenilor dispăruţi s-a ridicat la aproape 1 milion, dintre care, conform estimării oficiale sovietice, cele trei valuri de deportări au interesat, însumat, 75 000 persoane, estimările cercetătorilor ridicând însă cu mult acestă cifră (Mătrescu 1993: 3–4). „În perioada stalinismului dur (1940–1941, 1944–1951),

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

în RSSM au fost operate trei valuri de deportări în masă şi, zilnic, arestări, deportări singulare şi execuţii. […] *Grosso modo*, putem califica aceste trei valuri de deportări ca o ofensivă totală împotriva populaţiei din RSSM: ofensiva politică (deportarea din 1941), economică (deportarea din 1949) şi spirituală (deportarea din 1951)" (Olaru-Cemîrtan 2013: 221–228). Marea majoritate a subiecţilor cercetării noastre aparţine primului val de deportări, iar o minoritate face parte din al doilea. „Deportarea a afectat toate raioanele, cuprinzând pături largi de populaţie, mai ales dacă ţinem seama de tradiţionalele legături familiale, caracteristice ţărănimii din Moldova" (Pasat 2006: 339).

Momentului iniţial al deportării i se ataşează invariabil în memoria victimelor intervievate folosirea limbii agresorilor, căreia i se imprimă prin extensie statutul de limbă agresoare. Deportaţii relatează aşadar că ordinul milităresc de a lua câteva efecte personale pentru a urca în trenurile ce vor fi fost trimise în Siberia a fost primit exclusiv în limba rusă, fiind resimţit ca modalitate de intimidare extremă, în caz contrar urmând a fi împuşcaţi (cei ce s-au opus, puţini, au şi fost împuşcaţi). Faptul că cei mai mulţi dintre deportaţii intervievaţi pun în fruntea naraţiunii deportării acest episod lingvistic trimite la consideraţia că limba rusă nu numai că era mai puţin cunoscută decât româna („moldovenească"), dar şi că atitudinea faţă de limba impusă nu a fost una pozitivă în acel moment şi, astfel dăinuind în memorie, probabil că această atitudine nu s-a schimbat în esenţa ei[6]. „Dacă membrii familiei nu vorbeau rusa, anunţul [deportării, n.n.] trebuia să se facă în limba română, însă aceasta nu s-a făcut în toate cazurile. Din unele relatări ale supravieţuitorilor, s-a vorbit doar în limba rusă" (Olaru-Cemîrtan 2013: 141). Conform mărturiilor deportaţilor din cercetarea originală, informatorului („trădătorului") din localitate i-ar fi revenit sarcina să traducă în română pentru cei arestaţi ordinele ruseşti, însă de cele mai mult ori militarii nu permiteau acest lucru.

Prigoana asupra limbii române ca vehicul de românitate în aceste ţinuturi s-a evidenţiat în mod extrem de clar în faza celui de al doilea val de deportări, atunci când au fost arestaţi şi deportaţi membrii cultelor religioase neagreate de URSS, precum cei din secta inochentiştilor[7] ori cei din secta Martorilor lui Iehova, aflaţi într-o situaţie lingvistică similară[8]. Nu au existat, din câte se cunoaşte astăzi, politici speciale de îngrădire a limbilor deportate odată ajunşi în ţinuturile pustii ale URSS, dar nici politici de protejare a acestora, dat fiind caracterul de *pedeapsă finală* al deportării. De la o zi la alta (timpul necesar transportului în lagăre), rusa a devenit pentru deportaţi codul lingvistic necesar în toate situaţiile de comunicare,

[6] Lucru cu atât mai pilduitor cu cât limba rusă devine limbă a administraţiei în aceste ţinuturi încă din perioada stăpânirii ţariste, adică de la începutul sec. al XIX-lea (Agachi 2013).

[7] Aceştia cunoşteau cu atât mai puţin limba rusă, întrucât „una dintre caracteristicile acesteia [a respectivei forme de cult, n.n.] era propovăduirea în limba română, astfel atrăgând populaţia rurală şi păstrând trăsătura naţional-culturală a ei" (Olaru-Cemîrtan 2013: 186).

[8] „E interesant să menţionăm că, deşi cererea era scrisă în limba rusă şi cu grafie rusă, iscălitura este cu grafie latină. Probabil, sărmana [deportata, n.n.] nici nu cunoştea limba rusă şi a rugat pe cineva dintre oficiali să-i scrie cererea, iar ea doar punându-şi semnătura" (Fuştei 2012: 106).

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

exceptând cele familiale şi cu conaționalii, în timp ce educația şcolară a copiilor deportați se va desfăşura exlusiv în rusă (Petrencu *et al*. 2014). Cunoaşterea L2 la adulți, atunci când nu a fost anticipată printr-un an-doi de şcoală în limba rusă înainte de deportare, avea să se îmbunătățească în Siberia în câteva moduri: prin matrimoniu cu un rusofon sau prin calificare la locul de muncă; în rest, această categorie a deprins limba rusă prin interacțiune cu alți rusofoni, oricum în afara controlului instituțional.

Deportații proveniți din zonele de frontieră cu Ucraina au fost avantajați în primele momente ale descinderii în lagăre, cel puțin prin prisma faptului că lor le era familiară limba ucraineană, limba vecinilor lor istorici de la est; mai mult decât atât, graiurile moldovenilor din zonele de contact conțin elemente lexicale de origine ucraineană şi rusă (Marin *et al.* 2000a: *Glosar*) ce înaintează pe orizontală către vest, putând fi găsite, după cum se ştie, în graiurile de tip nordic din România (cf. *infra*, 6); cu toate acestea, marea majoritate a deportaților a acuzat odată cu deportarea un şoc lingvistic inițial cauzat de necunoaşterea limbilor locale siberiene, cât şi de refuzul băştinaşilor ori al celorlalte naționalități deportate de a comunica cu ei, chiar şi atunci când elemente lingvistice rudimentare ar fi putut înlesni dialogul.

6. Repertoriul lingvistic

Repertoriul lingvistic al deportaților români basarabeni este compus din limbile română, rusă, ucraineană.

Prin *limba română* (L1) ne referim la unele manifestări ale sale:

- în mică măsură una dintre *varietățile ei înalte* (este cazul câtorva subiecți, care au intrat în contact cu această varietate marginal, într-o perioadă în care au trăit în România [bărbați încorporați ca militari ori plecați la şcoli româneşti, mai ales în Muntenia şi Moldova]);
- în mai mare măsură una dintre *varietățile ei populare*, folosite în familie şi în rețelele sociale primare (din comunitățile locale). Din punct de vedere diatopic, aceste varietăți de limbă română situate în afara granițelor politice ale României se încadrează în următoarele arii:

– ale subdialectului maramureşean (graiurile din Nordul Tisei [Ucraina, regiunea Transcarpatică] (Tratat 1984: 320);

– ale subdialectului moldovean (graiurile din nordul şi sudul Republicii Moldova, nordul Bucovinei (Ucraina) şi Transnistria (Tratat 1984: 237, Marin *et al.* 2000b: 118);

– ale subdialectului muntean, în particular prin afinități cu graiurile din nordul Munteniei (graiurile din sud-vestul Republicii Moldova – Marin *et al.* 2000b: 52).

Pe de altă parte, fac parte din repertoriul deportaților limba rusă (L2), varietate oficială, învățată sub administrația rusească în Republică, uneori în haina unei varietăți de rusă siberiană (cf. *infra*) şi, acolo unde este pertinent, limba

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

ucraineană (sub administrația din Ucraina şi din Transnistria, unde ucraineana e limbă oficială).

E demn de consemnat faptul că marea majoritate a românofonilor acestor ținuturi, mulți dintre ei agricultori[9], aveau un grad de şcolarizare limitat, astfel încât, pentru generația celor deportați, accesul la nivele normate ale limbilor, atât la limba română (numită local „moldovenească"), cât şi la L2 (în special rusa, dar şi ucraineana) a fost foarte redus.

7. Biografiile lingvistice

În acord cu maniera de lucru a istoricilor care au tratat tema deportării, nu am anonimizat numele subiecților, indicarea numelor adevărate constituind astfel o contribuție – minimă – în vederea reparației morale datorate victimelor abuzurilor dictaturii comuniste. Am optat pentru un grad ridicat de literalizare a transcrierii, neglijând intenționat semnalarea fonetismelor dialectale şi regionale prin care subiecții cercetării se încadrează într-unul sau altul dintre graiurile subdialectelor limbii române; au fost semnalate doar unele fonetisme populare şi unele fenomene fonetice caracteristice limbii vorbite.

În ceea ce priveşte fonetismele populare, ținem seamă de definirea lor dată în Dumistrăcel (1978: 106–163), prin care acestea se deosebesc atât de cele specifice limbii literare, cât şi de realizările sale dialectale ori regionale, putându-se întâlni în cea mai mare parte a provinciilor istorice din spațiul dacoromân, şi tind să aibă grad sporit de regularitate. Astfel, s-a notat închiderea lui *e* neaccentuat la *i* (*moldovineşte*); alte foneme populare, cum ar fi închiderea lui *ă* neaccentuat la *î* (*sapî*) ori realizarea lui *i* prin *î* după *s*, *z*, *ț*, *ş*, *j* dure (*şî zâce*) nu au fost notate, deşi ele sunt prezente în mai toate graiurile dacoromâne (Dumistrăcel 1978: 137–138); am decis astfel întrucât acestea constituie caracteristici ce aparțin în cea mai mare parte graiurilor moldoveneşti (Tratat 1984: 211–212). Nu au fost notate fenomenele situate pe palierul variației dialectale, precum palatalizarea labialelor şi trecerea africatelor [ĉ, ĝ] la fricativele [ŝ, ẑ].

Am semnalat lipsa pronunțării art. hot. masc. *-l* (ex. *ministeru*), precum şi prezența sa, ştiut fiind faptul că, în ciuda tendinței căderii consoanei finale [l] la substantivele masculine articulate din româna vorbită, pronunțarea lui *-l* se mai păstrează cu precădere în graiurile din Republica Moldova (mai ales în Transnistria, cf. Marin *et al.* 2000a: 67, dar şi în graiurile din Bucovina – cf. Tratat 1984: 219–220). Am notat forma *o* a auxiliarului la perfectul compus de la pers. 3 şi 6 (*o mers*), caracteristică a graiurilor nordice şi care apare cu cea mai mare frecvență în graiurile moldoveneşti, pentru a evidenția distribuția de la nivel local

[9] „Este suficient să amintim că în 1940 la sate trăiau 87% [țărani, n.n.], iar în oraşe numai 13% din populație. La sfârşitul anului 1950, aceste date erau de, respectiv, 83% şi 17%[...]" (Pasat 2006: 339).

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

între realizările cu forma *o*, specifice zonei de centru-nord a Republicii, şi cele specifice graiurilor basarebene sudice, unde apare auxiliarul *a* (*a mers*).

Cu scopul de a restitui textului scris savoarea dialogului original au fost notate unele forme scurtate ale numeralelor (*cinşpe*), reducerea unor silabe (*s-o-nsurat*), lipsa lui *-i* din articolul hotărât proclitic (*lu tata*). Citările sunt semnalate prin italice.

1. Gheorghe Spânu (Batâr, raionul Cimişlia)

Gheorghe Spânu învaţă o clasă la români, o repetă sub ruşi. A fost deportat, impreună cu familia (au fost nouă copii la părinţi, întorşi în 1950 numai cinci dintre ei), din cauză că erau consideraţi *culaci* (< rus. *кула́к* [lit. *pumn*, fig. *avar*, *zgârcit*]) – „ţăran înstărit, chiabur”). Pauză de şcolarizare de trei ani, în ghetoul deportării. Apoi învaţă o clasă, a 4-a, în limba rusă, tot acolo. Odată întorşi, mai învaţă o clasă, în *moldoveneşte*, clasa a 5-a. Duşi cu trenul (*ca pe câini*) până în Kazahstan. Au fost acolo nouă ani. Se întrerupe des pentru a plânge, din cauza emoţiei cauzate de amintiri. Tatăl fusese primar în sat: bun gospodar, dar nu bogat. Acolo în 1942 ajung alţi deportaţi ceceni. În acel timp învaţă rusa superficial şi cu acele puţine elemente de L2 reuşeşte să se înţeleagă şi cu cecenii. La întoarcere refuză să devină membru de partid (comunist). Când evocă acele vremuri face uz în vorbire, ca majoritatea sătenilor, de vocabularul administrativ de proveniență rusă impus în perioada sovietică. Soţia a făcut patru clase, în timpul colhozului, cu scopul de a putea trimite şi pe copii la şcoală. Copiii: Alioşa, Iluşa şi Alexandra; nepoţii Denis şi Cristina.

2. Agripina Fiodorovna Balica (Spânu) (Batâr, raionul Cimişlia)

A învăţat de copilă două clase la români şi una la ruşi. Explicitează cu luciditate faptul că necunoaşterea limbii ruse era o problemă[10], odată ajunşi în Siberia. Toată viaţa a muncit la câmp. Copiii se numesc: Pavel, Mihail, Paraschiva, Maria. *Ne-au dat în colhozuri… era greu, limba n-o ştiém, era greu cu limba.* […] *Ne muta din colhoz în colhoz unde trebié lucrători. Tata cu noi n-o fost. Când ne-am întors acasă, casa am găsit-o, o bucată, da’ ne-o dat o casă… tot am dus-o greu…* […] *biata mamă, vai de capu ei.* În timpul discuţiilor cu cercetătorii, vorbirea ei este lipsită de rusisme. Nu face diferenţa dintre moldovenii de „dincoace şi dincolo” de Prut; se miră că cercetătorii *nu ştiu* cum se ţese ori cum se botează în sat.

3. Frăsina Anghelina (Cosăuţi, raionul Soroca)

Familia a avut şase copii, a fost *descolăcită*, tatăl era gospodar bun, agricultor. Deportată pentru un an *la Siberia*. *Un nacealnic de treabă a spus să staţi liniştiţi că tatăl meu era foarte bătrân. Lu tata i-au luat toate celea, l-au trimis în*

[10] În condiţii de migrare într-o societate multilingvă, cum este ştiut (Labov 2001 – conceptul de *deziderabilitate socială*), spre deosebire de bărbaţi, femeile folosesc mai devreme şi mai eficient limba majoritară, convinse fiind că achiziţionarea codului lingvistic comun/impus de sus constituie o oportunitate esenţială pentru accesul la pârghiile socialităţii.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

puşcărie aici. Un cumnat a scris la minister, ministeru i-a dat de acolo' o zapiscă *să-i deie pace. A murit de 86 de ani. Acolo* [în Siberia] *l-am cunoscut pe soțu meu, era într-o colonie de ucrainieni. Şi am venit aicia amândoi. Părinții lui nu ştiau deloc moldovineşte, dar el vorbea moldovineşte, că făcuse armata la români. Am trăit împreună căsătoriți 18 ani. O venit de la război nebun, o început a bea*.

4. Maria Rusu a lu Vasile (Lăpuşna, raionul Hânceşti)

Vasilievna, adaugă imediat subiectul; n. 1918, cinci clase la români. Ocupația: *sapa, părinții agricultori*. *La 10 000 de km am fost luată, la 6 iul(ie) 1949, o venit noaptea, cu maşina, ne-o încărcat şi ne-o luat şi ne-o dus. Am luat numai o pernă şi un o(r)ghial. Şi ne-o dus acolo în fundu Siberiei şi ne-o pus la tăiet pădure… soțul mi-l luase în '44. L-o dus şi nu l-am mai văzut şi nici n-am mai auzit. Pe mine m-a luat în '49 cu băiețelu…* [se opreşte înregistrarea pentru că subiectul plânge]. *Trăiem într-un paner cu copilul. Vai de capu meu… am lucrat acolo unşpe ani pe urmă ne-o dat drumu acasă, am venit acasă, după aceea mi-am făcut o altă căsuță… şi-apoi băietul s-o-nsurat. Of, doamne, doamne! Apoi tot o spus c-ar să ni se-ntoarcă banii. Puțini. D'apoi ni s-o spus c-a să ni se-ntoarcă şi după bărbat, că ne luase averea când l-o luat, şi vacă şi masă… mai în scurt tot… şi paturile goale… Aşteptăm, aşteptăm: nimic. Şi asta-i chestia. Nu am fost chiaburi. El o fost în război cu românii… venise din război, după jumătate de an ruşii l-o luat. Şi pe părinții mei i-o ridicat, pe toți, pe data de 6 iulie '41. Tata nu s-o mai întors, tot l-o-mpuşcat. Trăiam acolo în barace. Nu ne păzea, avem comendatură, ne chema cu document, în fiecare sâmbătă, ca să nu fugim. Noi ne iscăleam la dânşii şi aveam o strapcă* [?], *un an, doi, ş-apoi nu ne-o mai păzit. Dacă o murit Stalin, o prins a da drumu, întâi la cei cu copii mai mulți.* [Cercetător:] *Dar selsovietul v-o ajutat?* [Subiect:] *Nu… deloc. Iaca amu umblu după* socí *şi nici* socí *nu ne-o dat… de trei săptămâni umblu…* [Cercetător:] *Ce e aia* socí ? [Subiect:] *Pământ*. [râzând stânjenită] *Noi aşa zicem,* socí*…de-amu cu ruşii ne-o…* [Cercetător:] *Dar mi-ai mai spus ceva mai devreme şi nu ştiu ce e: sutca. Ce e sutca?* [Subiect:] *Douăsprezece ore împrejur*. *Adică o zi şi-o noapte*. [< rus. *сутки*] [Cercetător:] *Ce fel de oameni trăiesc prin sat?* [Subiect:] *Țigani sunt, armeni nu-s, ruşi sânt, cel mai mult sunt moldoveni*. [Cercetător:] *Români?* [Subiect:] *N-am întâlnit. Nu am întâlnit români. Ruşi sunt, şi ucraineni. Găgăuzi nu*. [Cercetător:] *Dar români unde ştiți că sânt?* [Subiect:] *D'apoi tot pe acolo…* [Este evident subiectul nu concepe existența unor minoritari români în Republica Moldova]. [Cercetător:] *Ai învățat ruseşte?* [Subiect:] *Da, acolo*. [Cercetător:] *Ai avut ocazia să vorbeşti?* [Subiect:] *La început eram ca muții. Nici pâine nu ştiam să cerem*. [Cercetător:] *Dar moldovenii erau altfel tratați, față de alții? Erau şi alte nații acolo?* [Subiect:] *Eram toți totuna, la un loc eram, atunci când munceam. Nu ne sfădeam. Eram acolo ca cum eram dintr-un sat, ca cum eram copii de la o mamă. Erau tot felul de nații: şi găgăuzi, şi germani, şi muscăli, şi români, şi letóviți. Trăiam moldovenii cu moldovenii, nemții cu nemții… ne aducea pâine de secară*.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

5. Zina Pavovla Petraşcu (Onițcani, raionul Criuleni)

N. 1925 (Cotoman). *Am fost ridicată pe data de şăse iulie. Eu am învățat cu un jidan, la Izbiştea, la o mătuşă de-a mele. La ce luați voi femeia asta că ea nu-i vinovată cu nică? Dar nici* prisădateli *nu a iscălit nicăiurea. Noi nu am fost vinoveți… Când m-o ridicată-mă*, *am fost trecută în familia tatălui de-al doilea… de la Chişinău mi-o spus: spune familia ta dreaptă. Cine eşti, cine ți-e tată… ne-o ridicată-ne, am fost vânduți. Noi nu am avut pământ mult. Mai în urmă noi am rămas toți vinoveți. Dacă vinea cineva de ne ajuta era* naiomni trud (< rus. *наемный труд* – „muncă salarizată"). *Cum o fost… O venit noaptea: hai la Siberia, am rămas cu o rochiță, cu ce-avem pe mine. Aşa m-au dus la Siberia. Ne-o dus la Chişinău… Bună sara, voi sunteți… să vă ridice. O făcut ce-o vrut din gospodărie… ne-o suit şi ne-o dus. Ne-o dus cu marfar. Am mărs vreo săptămână. Am mers încet. Pe vagoane era scris Dobrovălnâie. Am trăit şapte ani jumătate acolo…* [Cercetător:] *Erau şi alte nații?* [Subiect:] *S-au adus mai apoi ucraineni. Eu lucram la pădure, eu lucram cu o ruscă* [rusoaică]. [Cercetător:] *Era regim lagăr, erați păziți?* [Subiect:] *Nu, nu ne păzea armata. Nu ne număram. Am votat. Lucram.* [Cercetător:] *În timpul acela, s-o căsătorit?* [Subiect:] *Sigur, s-au căsătorit, s-au făcut copii,* slobodnâie *o fost*. *Eram* doiarcă*, am botezat acolo. Am fost la biserică şi am botezat-o. …Dacă am venit la căzaci, căzacii m-au adus acasă… cu căruța. Era şi cimitir, mai sus, la 14 km. Era cruci făcute. Acolo moartă am găsit învățătoarea mea din sat, care m-o învățat în patruzeci, iaca am fost la mormântu ei.* [Cercetător:] *Ai învățat la şcoală?* [Subiect:] Da, caneşna *că am învățat. Am învățat şapte clase în sat. Învățătoru, directoru şcolii era Joacăbine.*

6. Vasile Zaiț a lu Calistru (Pelinia, raionul Drochia)

N. 1926, şcoala la români, şapte clase, apoi trei clase în şcoală tehnică la ruşi. Postauca [un bir] *era mare*, *totu trebuia dat la stat. Pe data de 6 iunie 1949, am venit de la deal, de la pământu nostru*. *Au înconjurat casa, militari ruşi*. *Ne-o încărcat în vagoane de vite*. *Mai în scurt, vagoane, nu din aiestea,* pasajerski*, da' de…* [Cercetător:] *De marfă*. [Subiect:] *Ne-o dus la Bălți. Apoi ne-o dus la* Şactele *de aur. Am trăit noi vreo două săptămâni până când am făcut bordeie.* Zemlence *am făcut. Singuri am săpat în pământ. Şi-n* zemlencele *acelea am trăit câte opt-nouă familii*.

7. Petru a lu Gheorghe Agache (Pelinia, raionul Drochia)

N. 1926. *Era în 1941. Tata a fost primar sub români; l-au luat şi n-am mai ştiut nime de el. Pe tați i-o despărțit de familie. Aveam paişpe ani. Mamele au rămas cu copiii, noi eram 4 fii. Ne-au dus în Tomska Oblasti, în Taiga. La început cu trenul, 10 zile, apoi ne-a încărcat în vapor, apoi am trăit în Tomska Oblast. Era un sătişor. Erau oameni acolo din 1931, erau cehi, ucraineni, moldoveni, ajunşi acolo după pământ. A noastră mama a avut 4 clase primare. Acolo am auzit a grăi moldoveneşte. Am greblat la fân, da' nu avem ce mânca. Casă ne-o dat într-o* moloşnâie*, o lăptărie. Am stat acolo 20 de ani, până în '59. Erau care citeau, dar*

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

nu erau preoți. Citeau în ruseşte. [Subiectul nu ştie ruseşte]. *Seara ne mai strângém. Era norodu amestecat. Nu era fudui. Ori că era moldovan, ori… tăți împreună. Mai pomeneam sărbătorile. Acolo am învățat meserie, apoi eu munceam şi îmi plăté 300 de ruble,* uceniskie, *îmi plătea pe lună*. [Cercetător:] *Ce lemn aveați acolo?* [Subiect:] Aşina*, plop,* chedra, iolca, sosna, listinița*… care mergeau la… noi făceam butoaie. Şi pentru organizația noastră, făcea din coajă de* berezǎ (< rus. *берёза*). [Cercetător:] *De mesteacăn…* [Subiect:] *Da, de mesteacăn.* [Cercetător:] *Cum se numeau sculele?* [Subiect:] *Vi le zic pe ruseşte, aşa am învățat.* Fugan*, topor, de acu' am uitat…* zootornic. [Cercetător:] *Au fost oameni care au rămas acolo?* [Subiect:] *Mulți o venit în Moldova noastră şi n-o găsit neamurile şi s-o dus înapoi acolo*.

8. Ion Mânzariu (Pelinia, raionul Drochia)

Are 68 ani în anul 1996, a făcut patru clase la români. Armată nu a făcut. Soția, rusoiacă, *luată* acolo, a învățat limba română. În detenție, soții au vorbit *majoritatea în ruseşte. Acolo şi copiii au vorbit în ruseşte. Aici, odată întorşi, ei repede au prins limba, ea cu greu, peste un an-doi*. *Era în 1941. Tata meu o fost primar cândva, avea pământ vreo 12 hectare. Cinşpe ani am stat acolo, în Tomska Oblast. Noi străini eram, nu ne-au primit, ne-o dat în baie acolo cînd am ajuns şi am trăit într-o baie un an. Ajungea la 57 de grade. Ne ocupam cu vităritu*. *Cei care ne-au primit erau ajunşi acolo în '30. Socru meu o fost ridicat în '30. Pe atunci nu era acolo absiolut* [sic!] *nicio casă, nimic. Socru era rus, eu am luat ruscă*. [Cercetător:] *Mata ştiai ruseşte atunci?* [Subiect:] *Nu, ea doar repede m-o învățat. Eu acum mai bine citesc pe ruseşte. Aici nu avem 12 ani când m-au luat, dar am trăit 15 ani acolo. Iată, acolo mi-am luat* mintea*. Am venit de acolo cu doi copii.* [Cercetător:] *Ați făcut nunta?* [Subiect:] *Ca o* vicirincă (< rus. *вечерня* – vecernie). [Cercetător:] *Cum v-ați întors?* [Subiect:] *Mai apoi au început a ne libera! Soția, cică merg şi eu! Acolo am lucrat trei ani de zile, cizmar, apoi am trecut în colhoz, apoi* zdavoi*, cum se chiamă… cu caii am umbat.* [Cercetător:] *Şi ruşii de acolo tot aşa pătimeau ca şi dumneavoastră?* [Subiect:] *Da. De fapt pe noi tare nu ne obijduiau ruşii de acolo. Dar ei de-amu se-ntârnase, ei trăiau, aveau case, aveau cai, vaci.*

9. Vladimir Mânzariu (Pelinia, raionul Drochia)

[Cercetător:] *Şi cum v-a luat?* [Subiect:] *Eu vreu să fac o întrebare, prima aş întâi: cine sunteți dumneavoastră? Am avut cercetări mari şi cam mi-e frică de vorbit. Nu e frică de vorbit?* [Cercetător:] *Va spus de acolo când vă întoarceți să nu spuneți?* [Subiect:] *Noi ştiam dinainte că nu era bine să vorbeşti.* [Cercetător:] *Cine a vrut a vorbit, cine nu – nu. Faceți cum doriți.* [Subiect:] *Bine. Eu eram cu soția. Ni s-a spus: trebuie să dați o cerere să vă primim în colhoz. Eu aveam douăzeci de ani, dar tot nu ştiam limba rusă. Tata ştia, dar eu nu. Ni s-a spus că dumneavoastră sunteți veniți aici pe douăzeci de ani. Am scris cererea. Prima zi am muncit. La mazăre, apoi cu caii, apoi la pădure. Cu bestia şi cu toporul.*

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

[Cercetător:] *Spune ce soiuri copaci erau acolo.* [Subiect:] Bereoză, chidraci, iolcă, pictaci. [Cercetător:] *Le ştii numele în româneşte?* [Subiect:] *Nu*. [Cercetător:] *Dar mesteacăn ştii ce înseamnă?* [Subiect:] *Nu.* [Cercetător:] *Deci copacii la mata se chiamă în ruseşte*. [Subiect:] *Da*.

10. Anton Constantinovici Țurcanu (Pelinia, raionul Drochia)

Un an de şcoală primară, la români. Armata în Ploieşti, România, în 1943. Prizonier, adus de ruşi în Basarabia. Ridicat în 1949. Cincisprezece hectare de pământ. *M-o arestat, în casă eram eu şi cu mama. Tata era mort. Cu trenul, apoi cu vaporul. Acolo vorbeam limba rusă. Eram şi alte naţii, dar toţi vorbeam ruseşte*.

11. Nadeja Panici şi 12. Soţul, Panici (Saharna, raionul Rezina)

M-am măritat în 1948, iar în data de 6 iulie 1949 am fost ridicată în Siberia. Aveam douăzeci şi doi de ani. [Cercetător:] *De unde?* [Subiect:] *Din Horodişte.* [Cercetător:] *Şi care o fost motivul?* [Subiect:] *Bărbatu o avut o moară de apă. L-o scris de* culac*, cum era atunci. Bărbatu o fugit de cu sară, eu am rămas acasă cu copil de şăse luni de zile. Şi pe la miezu nopţii o venit… era ruşi, striga* kroit, kroit*! Eu n-am deşchis deodată, mă temeam. Dar ei strigă: deşchide că puşcăm, la fereastră! Dar era şi unu de la* selsoviet*. Ş-o intrat în casă ş-o zâs: găteşte-te! Eu am început a plânge, nu ştiem ce să iau. Copilu mititel… spălasem sara nişte pelinci, nişte cămeşuici, erau ude pe scaun, aşa le-am pus într-un sac; o mai venit o femeie din mahálă, mi-o mai azvârlit un covor, un căpătâi aculó. O femeie mi-o dat un şâp de apă… Şi m-a luat în Siberia.* […] *Şi aşa ne-o dus până am ajuns în* Habarosvki Raion*.* […] *Şi ne-o luat, la colhoz, la sovhoz, unde le trebuie norod, acolo lua*. *Ne-o descărcat în case care jumătate sunt în pământ, jumătate… nu aveau acoperământ, ploua într-însele… Şi ne duceam la lucru, îţi dădea jumăta' de kilogram de pâine, nu te duceai – nu-ţi da*. *Şi aşa am trăit opt ani*. […] *Şi-am trăit doi ani de zile singură şi am mărs, iaca, după… Gavril* [s-a recăsătorit]. *El e din Horodişte, ca şi primul bărbat*. […] *De-mbrăcat ne mai trimitea de-acasă, o găină o puneam în cuptor, dacă aveam, era tare frig*. *Da' acolo era şi cazaci, şi nemţi, şi ruşi – dar puţini, toţi ridicaţi ca noi… toţi era străini*. [Cercetător:] *Dar trăiau separat aceştia de alte naţii?* [Subiect:] *Nu, toţi la un loc… nu aveai unde intra şi nu aveai – mă scuzaţi – unde te culca. Am vrut să mai spun ceva dar am uitat…* [Cercetător:] *Când murea cineva?* [Subiect:] *Îl ducea la ţintirim. Era sărăcie*. *Am trăit vo doi ani ori trii, după care ne-am luat vacă. De-amu cu vaca era mai uşurel*. [Cercetător:] *Dar ce îmbrăcaţi acolo?* [Subiect:] *De la un timp ne mai trimitea de-acasă vo doi metri de matérie şi ne mai făcém*. [Cercetător:] *Dar la ce vă mai punea să munciţi?* [Subiect:] *Vara era de prăşit cartoafe… până pornea omătu eram la* toc (grădină, fermă)*…* [Cercetător:] *Când v-aţi întors?* [Subiect:] *În 1957, când a murit Stalin. Dar nu ne-o dat drumu la toţi odată.* [Soţul Nadejei:] *Mie mi-o dat drumu pentru că m-am dus în* comandiróv*. Avém o hârtiuţă, un fel de pásport. Tăţi se temeau. Am aflat că de-amu suntem slobozi, noi moldovenii… la ceilalţi nu*

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

le-o dat drumul. La nemți nu le-o dat drumul. M-am dus la comandatură… comendantu zice: la ce-ți trebuie dumneata pásport? Mă duc, zic, la comandiróvcă *şi nu mă lasă nímeri să intru să dorm. Zice: mata vrei să te duci în Moldova. Zic: nu. În Moldova n-am ce căta*. [Comandantul] *ie şî-mi dă o* spravcă. *Da'n vremea ceea când îmi da* ispravca*… zic: este o femeie, de la noi.* [Nadeja Panici:] *Asta eu eram*. *Dar eu nici nu eram pe listă*. [Soțul Nadejei:] *Cătați-o pe listă şi dați-i şi ei* spravcă *că vrea şi ea să se ducă acasă*. *Eu lucrez bine, nu-mi trebuie nimică, am vacă, am doi porci, şi de-amu ca cum eu mă* acăzuiem. *Dar lui i-o dat în cap că vrau s-o şterg acasă. El cată în arhiva aia a lor… şi zice: ea de mult e* spesuită. [Cercetător:] *Adică?* [Subiect:] *Ea nici n-a fost pe listă*. *La realibitație ea nu o găsit-o.* [Nadeja Panici:] *Nici acum nu mă găsesc: n-am fost pe listă* […].

8. Analiza sistemelor în contact şi analiza nivelului discursiv

8.1. Analiza sistemelor lingvistice în contact

Cele mai întâlnite efecte ale interferenței lingvistice asupra repertoriului multilingvilor sunt, la nivel lexical, împrumutul şi calcul[11], în timp ce discursul este de regulă caracterizat de inserții (numite şi *împrumuturi ocazionale* – Poplack 1980) şi de comutare de cod (Clyne 2003, Muysken 2005). Aceste procedee nu survin prin urmare întâmplător în varietățile lingvistice prezente în repertoriul multilingvilor; ele reprezintă, din contră, rezultatul unei acțiuni conştiente de fructificare a oportunităților de limbaj cu care vorbitorul întâmpină fiecare situație de comunicare. Unul dintre efectele cele mai inportante ale interferenței pentru cazul studiat aici este împrumutul.

8.1.1. Bilingvismul necompartimentat

Un caz tipic de împrumut se găseşte în construcția *apoi ne-o dus la Şactele de aur* (rus. *uaxma* „mină"). Caracteristica principală a împrumutului, care îl deosebeşte de inserție, este gradul său sporit de adaptare la morfofonologia limbii care îl produce, laolaltă cu capacitatea sa de a participa la sporirea vocabularului, de a face parte din sintagme etc. Adaptarea s-a făcut prin art. *-le* şi participarea la formarea unei sintagme. Împrumutul este aparent nemotivat, întrucât cuvântul rom. *mină* nu este ieşit din uz, ba chiar există şi alte variante, precum *ocnă*

[11] Pe lângă acestea, mai ales în cazul limbilor înrudite ori în cazul acelora care s-au învecinat lungă perioadă, mai există procedeul *preferinței lexicale* (cf. *infra*), ce constă în material lexical de proveniență L2 sau care a ajuns în L1 prin medierea lui L2, dar care în timp a fost metabolizat de L1 şi a ajuns să fie încadrat lexicografic la regionalisme ori cuvinte dialectale, precum *norod*, *buşlat*, *ceamur* (< tc. *çamur*), *harabală*, *-băli* (< tc. *araba*, vezi şi în bg. *arabá*). Ele interesează totuşi foarte puțin în economia raționamentului desfăşurat aici.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

(de proveniență slavă). Împrumutul de acest tip are însă rolul de a indica domeniul activității omeneşti materiale/spirituale în care cultura sovietică s-a impus sau a concurat decisiv spațiul culturii-limbii L1 în interiorul repertoriului lingvistic analizat. În zona de unde provine vorbitorul nu existau astfel de realități, dar şi aşa, folosirea unui dublet precum *şacte* indică cu mare probabilitate existența unui bilingvism consistent şi lipsit de compartimentare[12], în acest caz subiectul fiind în general un cunoscător a ambelor limbi, dar cu o preferință mai mare față de una dintre limbi; conform literaturii de specialitate, este întotdeauna vorba despre limba care pentru vorbitor reflectă cel mai substanțial apartenența la un grup social (Gumperz 1982). În acest caz, subiecții au favorizat limba română, situație în care limba care a primit şi a adaptat împrumutul a fost considerată de vorbitor limba cu mai mare prestigiu față de limba care a donat materialul lingvistic (L2, rusa). Pe de altă parte, tipul acesta de mecanism lexical mai indică un alt fapt, nu mai puțin relevant, şi anume că între cele două limbi conflictul lingvistic este departe de a fi vizibil (cf. *infra*, 8.1.2). Aşadar, deşi atitudinea manifestă a vorbitorilor de acest tip poate fi în favoarea achiziționării limbii impuse (L2), în realitate ei subordonează codul L2 lui L1. Aproximativ jumătate dintre deportați, atât bărbați, cât şi femei, manifestă în vorbire acest procedeu lingvistic, ei făcând parte cu mare probabilitate[13] din categoria *bilingvismului necompartimentat*. Iată alte câteva exemple:

- *polcovnic* (subiectul se referea la un militar *român*), preferință lexicală în româna din Republica Moldova; termenul este folosit în loc de rom. *colonel*;
- *samaucika* „subofițer” – preferință lexicală;
- *comsomolist* apare şi în *Dicționarul de neologisme* din 1986 cu sensul „membru al organizației tineretului sovietic”;
- *selsoviet* (diviziune administrativă de nivel inferior în zonele rurale ale Uniunii Sovietice);
- *nacealnic*, şi în rom. din Republica Moldova, este „şef, comandant”;
- *proizvodstva* la calea ferată (specificare oferită imediat de subiectul vorbitor), corespunde sintagmei rom. „în producție”;
- *slobodnâie* „liberă trecere”;
- *doiarcă* „mulgătoare”;
- *zai(l)mo*, contribuție (taxă) la clădirea socialismului (cf. rusa veche *zaimodátel* „creditor”).

[12] O definiție operativă a bilingvismului este cea a capacității vorbitorului de a folosi două limbi în diferite contexte ale vieții, fără a fi în măsură să definim cu precizie gradul de competență în fiecare dintre ele.

[13] Nu se poate afirma cu exactitate acest lucru întrucât nu avem înregistrări în care să fi fost stabilită o convenție de comunicare între cercetători şi subiecți prin care să li se fi propus limba rusă ca limbă-cadru a interacțiunii.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

8.1.2. Bilingvismul compartimentat

Un alt fenomen izvorât din interferență şi care agregă exponenți ai unui alt tip de bilingvism este inserția. Pentru a delimita mai bine acest tip de vorbitor, trebuie reamintite câteva dintre caracteristicile sale imediate. Deportarea a avut în comun cu migrația forțată de împrejurări cataclismice (precum războiul, foametea ori epidemiile) intensitatea imersiunii în cultura de destinație (C2), respectiv în limba locului de însediere (L2). Mai ales pentru deportații moldoveni care nu aveau nici un fel de element de limbă rusă înainte de deportare (în special minorii de la acea vreme), unele realități descoperite în lagăr aveau să fie desemnate în L1 cu termeni din L2, de aici făcând parte în special cuvintele din vocabularul muncii forțate, uneori fără ca subiectul să ajungă să cunoască numele românesc ale respectivelor realități (ex. din biografia subiectului nr. 9). Aici, dar şi în alte cazuri în care materialul lingvistic provenit din L2 constituie dublete ale unor cuvinte cunoscute în L1, avem a face cu inserții lexicale oferite de limba rusă ce provin – ca şi în cazul împrumutului propriu-zis – din zona administrativului ori sunt tehnicisme din sfera economicului, unele mai vechi, din perioada țaristă, altele impuse de dominația sovietică, o mare parte dintre ele ieşite din uz odată cu încetarea regimului dictatorial, unele – jargonul lagărului siberian – încă vii în amintirile foştilor deportați.

Aceste inserții, chiar şi atunci când sunt frecvente şi chiar dacă asupra lor s-a operat o adaptare la gramatica şi la fonetica română, se deosebesc atât de comutarea de cod, cât şi de împrumuturi, în primul caz, fiindcă inserțiile nu sunt capabile să atragă cu sine o reală schimbare de cod, care ar trebui să se manifeste prin inserarea unei întregi propoziții în ruseşte ori măcar a unei sintagme mai complexe. Pe de altă parte, din cauza izolării lor în lexic, din cauză că ele nu produc familii lexicale ori compuşi, inserțiile nu se pot ridica întru totul la rangul de împrumut propriu-zis; firește, granița dintre cele două categorii, amândouă efecte ale interferenței, este foarte fluctuantă, putându-se modifica atât în funcție de factorul timp, cât şi în funcție de dovezile lingvistice de care cercetătorul dispune. Ele sunt cu precădere substantive (*samaucika* – subofițer), mai rar adjective („*era un om* zdarovâi" [rus. *здоро́вый* – puternic]) şi extrem de rar adverbe („*da,* caneşna *că am învățat carte*" [rus. *коне́чно* – fireşte]), a căror apariție semnalează cu precădere comutarea de cod, care, la rândul ei, presupune existența unui nivel de bilingvism consistent cu cele două limbi din repertoriu activate (Poplack 1980). Analiza datelor lingvistice a arătat că inserția (*buhaltăr*, *molotilc*, *betleg*, *beştermac*, *prisădat de selsoviet*), ca şi împrumutul, are o frecvență scăzută în vorbirea deportaților bilingvi. Lesne de înțeles, mulți cercetători aşază inserția în categoria fenomenelor de discurs, alături de comutarea de cod (cf. *infra*), tocmai din cauza insensibilității sale gramaticale şi fonetice la sistemul lingvistic în care apare.

Tipul de subiect care operează cu aceste procedee se află într-o situație de *bilingvism compartimentat*, în care există un grad mai mare sau mai mic de

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

specializare a limbilor L1 şi L2 în funcţie de ambientele în care are loc interacţiunea; aici distribuţia clasică (Weinreich [1953] 1968) este L1 pentru ambientul familial, L2 pentru activităţile în afara casei, L1/L2 pentru ambientul amical. Subiectul este cvasi-expert în ambele limbi, dar nu amestecă, precum bilingvii din primul caz, elemente aparţinând celor două coduri de comunicare. Acest lucru poate însemna două lucruri, balanţa putându-se înclina în ambele părţi: a) o frecvenţă sporită a inserţiilor provenite din L2 în discursul L1, mai ales când gradul lor de adaptare la veşmântul limbii receptoare este minim, poate fi asociată cu o atitudine de respingere a limbii oficiale/impuse, L2, indicator la rândul său al faptului că grupul social în cauză tinde să respingă impunerea socială pe care folosirea limbii ruse o simbolizează; b) la polul opus însă, apariţia frecventă a inserţiei poate însemna o atitudine de subordonare a limbii materne, aici româna, faţă de limba impusă, rusa, cu toate implicaţiile extralingvistice de rigoare. Oscilaţia către una ori către cealaltă tendinţă nu înseamnă în mod necesar conflict lingvistic; în acelaşi timp, comportamente lingvistice de acest fel reprezintă turnesolul unui posibil conflict lingvistic.

8.2. Analiza discursului bilingvilor

Plecând de la premisa că există cauze psihosociale specifice pentru a activa fiecare dintre procedeele de interferenţă lingvistică din discursul multilingvilor (Gumperz 1982), prezenţa ori lipsa unuia dintre elementele *clasice* ale acestui tip de contact lingvistic (împrumut, calc etc.) laolaltă cu favorizarea unuia în detrimentul altuia arată raportul de forţe dintre limbile/culturile din interiorul unei comunităţi. Spre exemplu, analiza discursului deportaţilor a indicat lipsa aproape totală a unuia dintre cele mai întâlnite comportamente ale discursului multi-/bilingv, acela al comutării de cod[14]. Or, fapt ilustrat în nenumărate cazuri de cercetătorii lingvisticii contactului (Thomason 2001), cu cât schimbarea de cod survine mai rar într-o comunicare începută într-o L1 şi cu cât unitatea de discurs din L1 este mai puţin intercalată cu părţi consistente şi coerente gramatical de L2, cu atât mai mult creşte posibilitatea ca L2 să nu fie în uzul de zi cu zi al respectivilor vorbitori.

Fiind extrem de rară în întreg corpusul colectat în Republica Moldova şi imposibil de găsit în cele douăsprezece biografii aici analizate, cvasiinexistenţa sa confirmă pasivitatea limbii ruse în repertoriul acestor subiecţi, lucru ce nu surprinde în totalitate, dacă amintim că, în ultimul timp, generaţiile tinere/adulte din Republica Moldova – şi nu ei – folosesc limba rusă în detrimentul românei în scopul afirmării unei anumite superiorităţi identitare în cadrul chiar a grupului etnic român, din care fac parte. Şi nici nu putem motiva această pasivitate a limbii ruse numai prin faptul că cercetătorii au impus de la început în situaţia de comunicare de la faţa locului

[14] Exemplific aici o comutare de cod citând chiar titlul clasicului articol pe această temă al Shanei Poplack (1980): *Sometimes I'll Start a Sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPANOL*.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

limba română drept limbă principală de dialog; în ecuație rămâne faptul că aceşti subiecți au declarat şi au şi dovedit că limba rusă este o limbă cunoscută, pe alocuri chiar foarte bine. Este clar că subiecții folosesc astăzi limba rusă mult mai puțin decât în perioada Siberiei; însă, deşi declarat tramatizantă, experiența deportării nu s-a asociat cu o atitudine negativă față de limba rusă, din contră, pentru toți subiecții învățarea acestei limbi este considerată un fapt pozitiv. Rusa, devenită dintr-o dată *lingua franca* pentru toate etniile lagărului, facilitându-le supraviețuirea în condiții de detenție dintre cele mai ostile, şi-a câştigat printre aceşti oameni un prestigiu care nu a putut fi erodat mult timp după aceea, după cum o dovedesc toate mărturiile înregistrate în cercetarea de față.

Acest lucru se petrecea în timp ce, în Republica Moldova, în repertoriul lingvistic al consătenilor rămaşi acasă limba rusă va continua să fie percepută la nivel general ca limbă mai mult sau mai puțin impusă. Ceea ce este interesant în cazul deportaților este faptul că astăzi, cu cât atitudinea lor față de L2 (rusa) este mai deschisă, cu atât comportamentul lor lingvistic (adică folosirea efectivă a limbilor avute la dispoziție) înclină mai evident către un uz preponderent al limbii române (sau către un uz mixt L1 – L2, dar şi în acest caz limba română e mai bine reprezentată în repertoriu decât rusa).

8.2.1. Bilingvism fără diglosie, dezechilibrat L1

În această a doua situație, comportamentul de menținere a codurilor lingvistice separate unul față de celălalt (în cazul precedent, L1 se raporta la L2 prin împrumuturi) poate indica o atitudine conflictuală față de una dintre limbile din repertoriu, respectiv față de una ori ambele comunități lingvistice cu care subiecții identifică L1 şi L2.

Afirmând că împrumutul este aici efectul *raportării* şi nu al *contactului* dintre cele două limbi, mă bazez pe o evidență: procedeul calculului este aproape inexistent în L1, ceea ce întăreşte ipoteza lipsei contactului dintre L1 şi L2 la aceşti bilingvi. Chiar dacă din cunoaşterea celor două limbi rezultă transportul de material lexical de proveniență L2 înspre L1 (sub formă de împrumuturi şi inserții), contactul superficial dintre cele două idiomuri impiedică realizarea unui mecanism psiholingvistic mult mai complex, calchierea, prin care se transportă nu material lexical, ci procedee ale limbajului (Hristea 1997). Or, frecvența redusă a calcului de inspirație L2 în româna moldovenilor indică lipsa *imersiunii* în limba rusă, limbă care, deşi prezentă în repertoriu, nu constituie o pârghie activă a reprezentării realității zilnice în stare să concureze limba autohtonă.

Exemplific câteva creații datorate unui grad ridicat de contact între L1 şi L2, care însă nu pot fi clasificate drept adevărate calcuri:

miliționer, adică „miliția”, prezent în DLRLC; de altfel, procedeul lipirii terminației *-er*, specializată în nominarea meseriilor (*frizer* etc.) este nu numai activ

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

în română, ci şi cunoscut limbii ruse unde a intrat prin filieră franceză (ex. rom. *brigadier* < fr. *brigadier*);

pensioner, şi el prezent în DLRLC, este un fapt similar cu *miliţioner*, pentru care în plus există în rusă *пенсионер*; „pe atunci nu era acolo *absiolut* nicio casă, nimic" (< rus. *абсолютное*).

Prin urmare, în ambele cazuri, atât în cel în care se pare că nu există o compartimentare L1/L2, cât şi în cel în care ea este plauzibilă, faptele de limbă arată că avem a face cu un *bilingvism fără diglosie* (Fishman 1971), în cazul de faţă cu un bilingvism *dezechilibrat* către L1; cu alte cuvinte, în repertoriul lingvistic de faţă, românei i se atribuie rolul de limbă principală, faţă de cel al limbii ruse, care are nu numai o funcţie socială secundară, dar şi un rol lingvistic redus, pasiv şi intermitent.

9. Analiza sociolingvistică. Atitudine *vs* comportament lingvistic

Procedura sociolingvistică prin care se încrucişează dimensiunea comportamentului lingvistic (cu cine şi când se vorbeşte o anumită limbă?) cu cea a atitudinii faţă de limbile din repertoriu poate să aducă mai multă lumină asupra concluziilor de mai înainte, care au fost produse strict de analiza sectorului gramatico-lexical. Vom putea raţiona astfel nu numai asupra vitalităţii limbii române în comparaţie cu rusa, dată de frecvenţa în uz, ci şi asupra statutului/prestigiului conferit de vorbitor limbilor din repertoriu, ştiut fiind că nu întotdeauna frevenţa minoră a uzului unei limbi secundare înseamnă că i se atribuie acesteia în mod necesar un statut inferior faţă de limba principală, cea de fiecare zi[15].

Plecând de la datele iniţiale din biografia lingvistică a subiecţilor, am operat această analiză pentru fiecare dintre cele două categorii de bilingvi de mai sus, aşteptându-mă ca, mai ales pentru cei din a doua categorie, ea să aducă lumină asupra tipului de prestigiu atribuit fiecăreia dintre limbi şi a posibilităţii existenţei unui conflict lingvistic.

Discuţiile cu deportaţii evidenţiază valoarea identitară dată limbii materne române (glotonimul *moldovenească*, mai rar *română*), ca element principal al coeziunii şi apartenenţei la grupul social autohton. Acest lucru este deseori prezentat în contexte în care subiectul regretă că nu a învăţat mai multă şcoală (şi implicit că nu a avut mai mult acces la varietăţile înalte ale L1), respectiv în cele care se laudă cu *clase la români* (în România, „la stat"). Faţă de celelalte limbi din repertoriu (aici sub acronimul L2), atitudinea fluctuează între o poziţie neutră şi o poziţie pozitivă, prin exprimarea unei păreri apreciative faţă de momentul ori de procesul învăţării acestora (de regulă, spontan şi după vârsta achiziţiei limbii materne, de cele mai multe ori ca adulţi, rareori prin şcoală).

[15] A se vedea, în acest sens, rolul limbilor de cult, precum araba clasică, în repertoriul arabofonilor musulmani.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

10. Concluzii

Atât atitudinea, cât şi comportamentul deportaților sunt coerente şi aliniate în predilecția bilingvilor pentru L1, în lipsa unui conflict lingvistic evident cu L2; această stare de fapt se manifestă fără ca vorbitorii să emfatizeze, la nivel de atitudine ori de comportament, alegerile lingvistice în favoarea L1. Lipsa unor declarații precise din partea acestor subiecți asupra statutului limbilor cunoscute e aici o caracteristică tipică a ceea ce în ştiințele umane se asociază unei *silent majority*, adică unei comunități care, contrar a ceea ce susțin *outsiderii*, nu se consideră în pericol în trăsăturile/valorile ei constitutive şi care, prin urmare, nu explicitează raportul dintre limbă şi identitate. În fața frământărilor istoriei, şi astăzi comportamentul lingvistic al vorbitorilor este unul de prezervare a limbii materne (L1) alături de includerea limbilor impuse (L2), care au la rândul lor o întrebuințare specifică, dacă nu şi exclusivă. Astfel, cuvinte din limbile rusă şi (mai puțin) ucraineană sunt în continuare folosite de marea majoritate a deportaților pentru a desemna realități ale micii industrii (agricole, în principal) ori ale administrației, fără a intra în sfera intimă, a activităților zilnice, a familiei şi a obiceiurilor locale. În anii în care a avut loc cercetarea originală, se putea observa atât existența unor comunități mai omogene, în care numărul etnicilor români era net superior celorlalte etnii, dar şi a unor comunități mai eterogene şi cu grad sporit de multilingvism; în ambele situații se constată lipsa conflictului lingvistic în toate localitățile, inclusiv în satul din Transnistria. Este reprezentativ cazul din Batâr, raionul Cimişlia: [Cercetător:] *Ce nații trăiesc aici?* [Subiect (profesor de limbă rusă timp de 40 de ani la şcoala din sat):] *basarabeni… români, spuneți-i cum vreți. În trecut fuseseră şi țigani. S-au integrat. Mai sânt găgăuzi, veniți recent, acum vreo 12 ani. Mai sânt ruşi şi ucraineni. Multe sânt femei, fiindcă bărbații au mai plecat. Acolo unde sânt copii, în casele cu mame ucrainiene, copiii vorbesc româneşte, parțial cunosc şi limba părinților.*

Astfel, situația de azi a acestor deportați moldoveni contrazice tabloul general al diglosiei ruso-române din vremea deportării, şi care se prelungeşte în bună măsură până în zilele noastre în zonele urbane ale Republicii Moldova, situație în care limba rusă era/este dominantă şi rezervată situațiilor de comunicare cu prestigiu social (în administrație, instituții, pentru scopuri formale), iar limba română, limbă dominată, este rezervată situațiilor de comunicare cu grad sporit de intimitate (familie, comunitate sătească). Pentru deportați, limba română, prin varietățile sale popular-locale, a constituit şi constituie principalul vehicul al comunicării în mediul familial şi comunitar (inclusiv în căsătorii mixte[16], inițiate în lagăre sau după întoarcerea din deportare, precum cea a lui Ion Mânzariu din Pelinia), menținându-şi fără întrerupere funcția de cod primar în care vorbitorii îşi reprezintă şi îşi comunică realitățile lumii înconjurătoare.

[16] Politica de deznaționalizare a URSS urmărea exact contrariul în încurajarea căsătoriilor mixte, adică propagarea limbii ruse prin matrimoniu cu un partener rus ori adoptarea limbii ruse ca limbă comună între soț – soție neruşi. „De regulă, copiii rezultați din astfel de căsătorii erau ruşi. La o sută de căsătorii mixte doar 5 familii îşi dădeau copiii la şcoli *moldoveneşti*" (Dolghi, Dolghi 2012: 200).

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Agachi 2013 = Alexei Agachi, *Comitetul Provizoriu al Basarabiei*, în „ProMemoria". Revista Institutului de Istorie Socială (Chişinău), nr. 5–6, p. 74–92.

Bochmann 2004 = Klaus Bochmann, *Limba română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*, Chişinău, Editura Cartdidact.

Borbély 1996 = Anna Borbély, *Attitudes as a Factor of Language Choice: A Sociolinguistic Investigation in a Bilingual Community of Romanian-Hungarians*, în „Acta Linguistica Hungarica", 3–4, p. 311–321.

Borbély 2013 = Anna Borbély, *Limba română şi identitate românească în Ungaria*, Gyula, Dürer Nyomda Kft..

Clyne 2003 = Michael Clyne, *Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages*, Cambridge, Cambridge University Press.

Cohal 2014 = Alexandru Laurenţiu Cohal, *Mutamenti nel romeno di immigrati in Italia*, Milano, Franco Angeli.

Coşeriu 1994 = Eugen Coşeriu, *Socio-şi etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor*, în *Prelegeri şi conferinţe*, supliment la „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXIII/1992–1993, seria A. Lingvistică, p. 9–28.

DLRLC = *Dicţionarul limbii române literare contemporane*, vol. I–IV, Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (red.), Bucureşti, Editura Academiei, 1955–1957.

Dolghi, Dolghi 2012 = Adrian Dolghi, Victoria Dolghi, *Familia în societatea sovietică: teorii şi practici totalitare*, în „ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială" (Chişinău), nr. 3, p. 85–200.

Dumistrăcel 1978 = Stelian Dumistrăcel, *Influenţa limbii literare asupra graiurilor dacoromâne*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Dumistrăcel 1995 = Stelian Dumistrăcel, *Sate ameninţate, sate dispărute*, Iaşi, Editura Institutul European.

Dumistrăcel *et al.* 1997 = Stelian Dumistrăcel, Doina Hreapcă, Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iaşi, Editura Academiei Române .

Ferguson 1959 = Charles A. Ferguson, *Diglossia*, în „Word", vol. 15, nr. 2, p. 325–340.

Fishman 1971 = Joshua A. Fishman, *La sociolinguistique*, Bruxelles, Labor, , Paris, Nathan.

Fuştei 2012 = Nicolae Fuştei, *Deportările pe motive confesionale. Operaţia „SEVER" (1 aprilie 1951)*, în „ProMemoria. Revista Institutului de Istorie Socială" (Chişinău), nr. 3, p. 101–112.

Gumperz 1982 = John J. Gumperz, *Discourse Strategies*, Cambridge, Cambridge University Press.

Haugen 1966 = Einar Haugen, *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*, Cambridge, Harvard University Press.

Heitmann 2014 = Klaus Heitmann, *Limbă şi politică în Republica Moldova*, Iaşi, Editura Polirom.

Hristea 1997 = Theodor Hristea, *Tipuri de calc în limba română*, în „Limbă şi literatură", nr. 3–4, p. 10–30.

Labov 2001 = William Labov, *Principles of Linguistic Change*, vol. II. *Social Factors*, Oxford, Wiley-Blackwell .

Marin, Mărgărit 2005 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Graiuri româneşti din Ungaria. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Marin, Mărgărit 2013 = Maria Marin, Iulia Mărgărit, *Românii din Ungaria. Texte. Glosar. Studiu lingvistic*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Marin *et al*. 2000a = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Cercetări asupra graiurilor româneşti de peste hotare*, Bucureşti, S.P. „Bucureştii noi".

Marin *et al*. 2000b = Maria Marin, Iulia Mărgărit, Victorela Neagoe, Vasile Pavel, *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar*, Bucureşti, S.P. „Bucureştii noi".

Mătrescu 1993 = Florin Mătrescu, *Holocaustul Roşu*, Bucureşti, Gerom Design Ltd.

Myers-Scotton 2002 = Carol Myers-Scotton, *Contact Linguistics: Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes*, Oxford, Oxford University Press.

Neagoe, Mărgărit 2006 = Victorela Neagoe, Iulia Mărgărit, *Graiuri dacoromâne din nordul Bulgariei. Studiu lingvistic. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)

Olaru-Cemîrtan 2013 = Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia, 1940–1941, 1944–1956*, Chişinău, Editura Pontos.
Pasat 2006 = Valeriu Pasat, *Calvarul. Documentarul deportărilor de pe teritoriul RSS Moldoveneşti. 1940–1950*, Moscova, Rosspen.
Pasat 2011 = Valeriu Pasat, *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953)*, Chişinău, Editura Cartier.
Petrencu *et al*. 2014 = Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac, *Românii în Gulag: Memorii, mărturii, documente*, vol. I, , Chişinău, Tipografia „Balacron".
Popa, Popa 2012 = Ioan Popa, Luiza Popa, *Românii, Basarabia şi Transnistria*, Bucureşti, Fundația Europeană Titulescu, Centrul de Studii Strategice.
Poplack 1980 = Shana Poplack, *Sometimes I'll Start a Sentence in Spanish Y TERMINO EN ESPANOL: Toward a Typology of Code-Switching*, în „Linguistics", 18, 7–8, p. 581–618.
Thomason 2001 = Sarah G. Thomason, *Language Contact. An Introduction*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
Thomason, Kaufman 1988 = Sarah Grey Thomason, Terrence Kaufman, *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*, Berkeley, Los Angeles, Oxford, University of California Press.
Traşcă, Deletant 2007 = Ovidiu Traşcă, Dennis Deletant (ed.), *Al III-lea Reich şi Holocaustul din România. 1940–1944*: *Documente din arhivele germane*, Bucureşti, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului în România „Elie Wiesel".
Tratat 1984 = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc.
Weinreich ([1953] 1968) = Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, The Hague, Mouton.

LINGUISTIC ATTITUDE *VS* LINGUISTIC BEHAVIOR IN MOLDOVAN DEPORTEES IN SIBERIA (1940–1956)

ABSTRACT

This study documents the linguistic repertoire of Romanians from the Republic of Moldova deported by the Soviet authorities to the Siberian and Kazakhstan territories between 1940 and 1956, relying on the results of the dialectal research *Graiurile româneşti de la est de Carpaţi. Etno- şi sociotexte* (*The Romanian Dialects from the East of the Carpathians. Ethno- and Sociotextes*), research conducted between 1991 and 1996 by the Romanian Philology Institute „A. Philippide" in Iasi, with the Chisinau Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of Moldova. Based on testimonies of deportees, the analysis focused on detecting the relationship between linguistic attitude and linguistic behavior. More specifically, the originality of the present test consists of comparing the opinions and feelings of the subjects with the languages of their linguistic biography and the actual use of these languages in their community, as documented in field research. Secondly, I conducted a speech analysis based on the corpus obtained from the partial transcription of the discussions with the subjects of the research, from the perspective of bilingualism and linguistic contact with Russian (L2), in order to detect the weight and role of intereference in Romanian (L1). Thus, the calque, the loan, the lexical insertion and the discourse analysis can give further indications about the type, intensity and direction of subjects' bilingualism.

Keywords: *linguistic behavior*, *Moldovan deportees*, *bilingualism*, *language contact*, *conflict*.

BDD-A30140 © 2017 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:41 UTC)